

УДК 347.1/347.4

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.3.7>

ФОРМА ПРАВОЧИНУ ЯК УМОВА ЙОГО ЧИННОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Гуцуляк Володимир Казимирович,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

Стаття присвячена дослідженню законодавчого підходу до визначення форми правочину як однієї з загальних умов його чинності у цивільному праві України. Так, встановлено, що вітчизняний законодавчий підхід до вибору форми правочину, як і відповідні підходи європейських країн, ґрунтується на принципі свободи форми правочину, за яким суб'єкти цивільних правовідносин вільні вчиняти правочини у тій формі, яку вони обрали на власний розсуд, крім випадків, встановлених законом. Проте, на відміну від європейських правових рядків, які не містять спеціальних правил, присвячених вчиненню правочинів у письмовій формі, ст. 207 ЦК України закріплює цілу низку вимог, що визначають юридичну природу письмової форми правочинів та порядок її застосування. Наголошено на необхідності модернізації нормативних підходів до визначення форми правочинів, яка у процесі рекодифікації цивільного законодавства має враховувати технічні можливості сучасних засобів комунікації між суб'єктами приватноправових відносин. Проаналізовано виняткові випадки, коли дотримання письмової форми правочину кваліфікується як безпосередня умова його чинності (*forma ad solemnitatem*). Зокрема, встановлено, що дефект форми правочину, що спричиняє його недійсність, може мати місце у разі, коли: 1) відповідно до закону недотримання письмової форми правочину тягне за собою його нікчемність; 2) порушено вимогу щодо нотаріального посвідчення правочину. Висловлено думку про те, що зазначене не є проявом надмірного формалізму, а демонструє вираженість законодавця у частині регулювання правовідносин, які характеризуються підвищеним ризиком зловживань або порівняно значними правовими наслідками. Проаналізовано правові наслідки недотримання законодавчої вимоги щодо форми правочинів. Встановлено, що таке порушення має своїм наслідком його нікчемність, а не оспорюваність, то згідно ч. 2 ст. 215 ЦК України визнання такого правочину недійсним у судовому порядку не вимагається, оскільки він вважається недійсним *ipso iure*, тобто в силу прямої вказівки закону. Визначено особливості нікчемності як правового наслідку недотримання вимоги щодо форми правочину.

Ключові слова: правочин, недійсність правочину, нікчемність, двостороння реституція, форма правочину, нотаріальне посвідчення, договір.

Hutsuliak Volodymyr. Form of transaction as a condition for its validity in the civil law of Ukraine

The article is devoted to the study of the legislative approach to determining the form of a transaction as one of the general conditions for its validity in the civil law of Ukraine. The author establishes that the national legislative approach to the choice of the transaction form, as well as the relevant approaches of European countries, is based on the principle of freedom of transaction form, according to which subjects of civil legal relations are free to enter into transactions in the form they choose at their own discretion, except for the cases established by law. However, unlike European legal orders which do not contain any special rules on the execution of transactions in writing, Article 207 of the Civil Code of Ukraine sets out a number of requirements which determine the legal nature of the written form of transactions and the procedure for its application. The author emphasises the need to modernise the regulatory approaches to determining the form of transactions, which in the process of recodification of civil legislation

should take into account the technical capabilities of modern means of communication between subjects of private law relations. The author analyses the exceptional cases when compliance with the written form of a transaction is qualified as a direct condition for its validity (forma ad solemnitatem). In particular, the author establishes that a defect in the form of a transaction which causes its invalidity may occur in the following cases: 1) in accordance with the law, failure to comply with the written form of a transaction entails its nullity; 2) the requirement for notarisation of a transaction is violated. The author suggests that this is not a manifestation of excessive formalism, but demonstrates the prudence of the legislator in terms of regulating legal relations which are characterised by an increased risk of abuse or relatively significant legal consequences. The author analyses the legal consequences of non-compliance with the legal requirement regarding the form of transactions. The author establishes that such a violation results in its nullity rather than contestability, and that under Part 2 of Article 215 of the Civil Code of Ukraine, no judicial recognition of such a transaction is required, since it is considered invalid ipso jure, i.e. by virtue of a direct provision of law. The author identifies the peculiarities of nullity as a legal consequence of non-compliance with the requirements to the form of a transaction.

Key words: transaction, invalidity of a transaction, nullity, bilateral restitution, form of a transaction, notarisation, contract.

Правочин слід сприймати як найбільш поширений юридичний факт, що забезпечує динаміку цивільних правовідносин. Саме завдяки вчиненню правочинів суб'єкти цивільного права здатні успішно реалізувати надану їм законом автономію волі, встановлюючи, змінюючи або припиняючи суб'єктивні цивільні права та обов'язки. З урахуванням пріоритетного значення категорії правочину в механізмі правового регулювання приватноправових відносин питання забезпечення його чинності як основної передумови для породження ним бажаних правових наслідків набувало виняткової актуальності на всіх історичних етапах розвитку цивільного права. Згідно зі ст. 203 ЦК України однією з загальних вимог чинності правочину є його вчинення у формі, встановленій законом [1].

В цілому український законодавчий підхід до вибору форми правочину, як і відповідні підходи європейських країн, ґрунтується на принципі свободи форми правочину, за яким суб'єкти цивільних правовідносин вільні вчиняти правочини у тій формі, яку вони обрали на власний розсуд (усно, письмово або в електронній формі), крім випадків, встановлених законом (ч. 1 ст. 205 ЦК України). Крім того, чинне законодавство передбачає й можливість вчинення правочину, для якого законом не встановлена обов'язкова письмова форма, шляхом здійснення особою дій, що свідчать про її волю укласти правочин. Зазначена форма реалізації волевиявлення, традиційно відома в цивілістиці як конклюдентні

дії, визнається дійсною за умови, якщо чітко виражає намір особи вступити у цивільні правовідносини. Одразу ж слід наголосити на хибності позиції деяких вітчизняних дослідників, які кваліфікують конклюдентні дії як самостійну форму вчинення правочинів [2]. У цьому контексті доцільно навести тезу В. О. Савченко, згідно з якою «конклюдентні дії не є формою договору, а є способом волевиявлення для договорів укладених в усній формі. Самі ж конклюдентні дії можуть вчинятися шляхом вчинення дій, або промови слів. В будь-якому випадку, конклюдентні дії є активною формою волевиявлення, на відміну від мовчання» [3, с. 100], яке згідно з ч. 3 ст. 205 ЦК України також є одним зі способів вираження волі суб'єктів на вчинення правочину. Таким чином, чинне вітчизняне законодавство передбачає лише дві форми вчинення правочинів – усну та письмову, при чому до останньої згідно ст. 205, 207 ЦК України та ч. 12 ст. 11 Закону України «Про електронну комерцію» [4] прирівнюється й електронна форма правочину.

Ст. 206 ЦК України присвячена конкретизації випадків допустимості вчинення правочинів в усній формі, а також визначенню меж застосування такої форми. Зокрема, ч. 1 цієї статті закріплює загальне правило про можливість укладення правочину в усній формі у випадках, коли він повністю виконується сторонами в момент його вчинення, за винятком правочинів, для яких законом передбачено обов'язкову письмову форму [1]. Зазначене положення, на наш погляд,

слід сприймати як один із численних проявів диспозитивності цивільно-правового регулювання, що обґрунтований мінімальним рівнем ризику недобросовісної поведінки з боку суб'єктів правочину при одночасному виконанні зобов'язань. Ч. 2 ст. 206 ЦК України встановлює спеціальне правило щодо юридичних осіб як суб'єктів правочину, вчиненого в усній формі. Так, з метою забезпечення належної доказової бази законодавець зобов'язує контрагента юридичної особи видавати документ, що підтверджує підставу сплати та суму одержаних грошових коштів. Нарешті ч. 3 коментованої статті допускає можливість спрощення форми правочинів у межах вже існуючого письмового договору: окремі дії, що вчиняються на виконання останнього, можуть бути вчинені усно, якщо інше не встановлено законом або самим договором. У цьому контексті йдеться про правочини, які є деталізацією договору в частині фактичного виконання сторонами зобов'язань, зокрема, прийняття товару, погодження дати поставки тощо.

Чинне вітчизняне законодавство містить також і перелік правочинів, які слід вчиняти у письмовій формі, при чому мається на увазі саме проста письмова форма. Зокрема, ст. 208 ЦК України відносить до них правочини: а) між юридичними особами; б) між фізичною та юридичною особою, крім правочинів, які повністю виконуються у момент їх вчинення; в) фізичних осіб між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, крім правочинів, які повністю виконуються у момент їх вчинення; г) щодо яких законом встановлена письмова форма [1]. До останніх, з-поміж іншого, закон відносить: договір відчуження майна, предметом якого є частка (її частина) у статутному (складеному) капіталі товариства (ст. 116 ЦК України), правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання (ст. 547 ЦК України), договір дарування майнового права та договір дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому (ст. 719 ЦК України), договір ренти (ст. 732 ЦК України), договір найму будівлі або іншої капітальної споруди

(їх окремої частини) (ст. 793 ЦК України), договір найму житла (ст. 811 ЦК України), кредитний договір (ст. 1055) та ін.

Також зауважимо, що, на відміну від європейських правопорядків, які не містять спеціальних правил, присвячених вчиненню правочинів у письмовій формі, ст. 207 ЦК України закріплює цілу низку вимог, що визначають юридичну природу письмової форми правочинів та порядок її застосування. Зокрема, йдеться про: 1) визначення способів фіксації волевиявлення сторін, що охоплюють як традиційні письмові документи, так і електронні та інші технічні засоби зв'язку; 2) належне оформлення підпису, включаючи вимоги до підписання правочину юридичною особою через уповноважених представників; 3) використання електронного та факсимільного підписів у випадках, визначених законом, або за письмовою згодою сторін; 4) підписання правочину іншою особою у випадку, якщо фізична особа в силу специфічного фізичного стану не може підписатися власноручно. Із зазначеного можемо констатувати, що українське законодавство демонструє доволі комплексний і формалізований підхід до визначення письмової форми правочинів, що в цілому сприяє правовій визначеності та доказовості юридично значущих дій, вчинюваних суб'єктами цивільних правовідносин. Адже, як зазначив Верховний Суд в одній з постанов, «значення форми правочину полягає не тільки в забезпеченні його достовірності, сприйняття іншими особами, що має істотне значення під час вирішення спорів, а часто і його чинності» [5].

Разом із тим, варто констатувати, що абсолютна більшість норм ЦК України, присвячених визначенню форми правочинів, на сьогодні зберігає свій початковий зміст, закладений ще при прийнятті ЦК України у 2003 році, не зазнавши жодних адаптивних трансформацій. Такий стан справ, безумовно, не задовольняє потреби сучасного цивільного обігу та не відповідає викликам розвитку цифрових технологій і новітніх форм взаємодії між учасниками приватноправових відносин. Саме тому цілком доречним та актуальним є твердження дослідників-членів робочої групи з підготовки законопроекту

з рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України про те, що «положення ЦК України щодо правочинів мають забезпечувати повноцінне функціонування відносин у сфері електронної комерції, смарт-контрактів, які надзвичайно швидко проникають в усі без винятку сфери суспільного життя, веб-банкінгу та враховувати інші атрибути цифрової економіки. За таких умов мають бути переглянуті загальні правила щодо форми правочинів, зокрема щодо обсягу вимог до форми правочинів, визначення кола правочинів, які належить вчиняти в письмовій формі (ст. 208 ЦК України), електронній фіксованій формі (з урахуванням її специфіки і ролі ЕЦП) та в усній формі (з урахуванням технічних досягнень і швидкісних засобів передачі даних)» [6, с. 84–85]. Цілком погоджуючись із дослідниками, вважаємо за доцільне доповнити, що модернізація нормативних підходів у процесі рекодифікації цивільного законодавства має враховувати не лише технічні можливості сучасних засобів комунікації між суб'єктами приватноправових відносин, а й установлені в європейських правопорядках підходи до диференціації між формами *ad solemnitatem* (формою для чинності правочину) та *ad probationem* (формою для доказування), що, на наш погляд, сприятиме підвищенню правової визначеності та стабільності цивільного обігу.

Щодо правових наслідків недотримання форми правочину зазначимо, що, за загальним правилом, викладеним у ч. 1 ст. 218 ЦК України, недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсності, крім випадків, встановлених законом [1]. Інакше кажучи, порушення суб'єктами вимоги щодо письмової форми правочину не тягне за собою автоматичної недійсності, якщо лише така недійсність прямо не передбачена законом. Зазначений законодавчий підхід, що знаходить своє закріплення і в європейських правопорядках, вказує на пріоритетність реального волевиявлення сторін над формальними ознаками правочину та надання формі правочину значення засобу доказування, а не умови чинності правочину (*ad probationem*). Останнє втілюється у положеннях абз. 2 ч. 1 ст. 218 ЦК України, які

унеможливлюють використання свідчень свідків як засобу доказування при оспорування факту вчинення правочину чи його частини. Натомість доказами у цих справах можуть слугувати письмові докази, засоби аудіо-, відеозапису тощо. Це ж підтверджується й висновками Верховного Суду України, зокрема, п. 12 постанови Пленуму ВСУ від 06.11.2009 № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними», за яким «не може доводитися свідченням свідків не лише заперечення факту вчинення правочину або оспорування окремих його частин, а й факт його вчинення, а також виконання зобов'язань, що виникли з правочину. Випадки, коли свідчення свідків допускаються як засіб доказування факту вчинення правочину, у ЦК визначені прямо (ч. 2 ст. 937, ч. 3 ст. 949 ЦК України)» [7].

Незважаючи на те, що, як правило, порушення письмової форми правочину в українському правопорядку не тягне за собою його недійсності, цивільне законодавство закріплює й низку випадків, коли дотримання письмової форми правочину кваліфікується як безпосередня умова його чинності (*forma ad solemnitatem*). З аналізу норм ЦК України вбачається, що дефект форми правочину, що спричиняє його недійсність, може мати місце у випадках, коли: 1) відповідно до закону недотримання письмової форми правочину тягне за собою його нікчемність; 2) порушено вимогу щодо нотаріального посвідчення правочину.

Перша група випадків недійсності як правового наслідку недотримання вимоги щодо форми правочину пов'язана з вчиненням суб'єктами правочинів із недотриманням обов'язкової письмової форми, якщо недійсність прямо передбачена законом. Ці випадки мають винятковий, спеціальний та вичерпний характер, а необхідність їх закріплення пов'язана з необхідністю забезпечення належного рівня правової визначеності, передбачуваності наслідків правомірної поведінки та ефективного захисту прав і законних інтересів учасників цивільного обороту. Аналіз ЦК України дає змогу виокремити наступні правочини, які є нікчемними в силу порушення вимоги щодо письмової форми: правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання

(ч. 2 ст. 547 ЦК України); договір дарування майнового права та договір дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому (ч. 3 ст. 719 ЦК України); договір страхування (ч. 2 ст. 981 ЦК України); кредитний договір (ч. 2 ст. 1055 ЦК України); договір банківського вкладу (ч. 2 ст. 1059 ЦК України); договір щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності (аб. 2 ч. 2 ст. 1107 ЦК України); договір комерційної концесії (ч. 1 ст. 1118 ЦК України); заповіт (ч. 1 ст. 1257 ЦК України) [8, с. 162–163]. З урахуванням зазначеного, вбачається, що закріплення законом окремих випадків, коли недодержання письмової форми тягне за собою нікчемність правочину, на наш погляд, не є проявом надмірного формалізму, а навпаки демонструє виваженість законодавця у частині регулювання правовідносин, які характеризуються підвищеним ризиком зловживань або порівняно значними правовими наслідками.

Інша група випадків нікчемності правочину, вчиненого з дефектом форми, пов'язана з недотриманням суб'єктами законодавчо встановленої вимоги щодо нотаріального посвідчення правочину (ст. 219–220 ЦК України). При цьому, як зазначає Верховний Суд, з підстав недодержання вимог закону про нотаріальне посвідчення правочину нікчемними є тільки ті правочини, які відповідно до чинного законодавства підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню [9]. Інакше кажучи, лише тоді, коли закон прямо вимагає нотаріального посвідчення як елементу форми *ad solemnitatem*, тобто безпосередньої умови дійсності правочину, недотримання цієї вимоги тягне за собою його нікчемність. До таких правочинів, зокрема, належать договір дарування нерухомої речі (ч. 2 ст. 719 ЦК України), договір довічного утримання (ч. 1 ст. 745 ЦК України), договір оренди житла з викупом (ч. 2 ст. 811 ЦК України), договір управління нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва, майбутнім об'єктом нерухомості (ч. 2 ст. 1031 ЦК України) тощо. У цих випадках нотаріальна форма покликана не лише підтвердити справжність волевиявлення, а й мінімізувати ризики можливих зловживань та захистити інтереси більш слабкої сторони правочину.

Крім вимоги про нотаріальне посвідчення правочинів, ст. 210 ЦК України закріплює правило про державну реєстрацію правочину, за яким «правочин підлягає державній реєстрації лише у випадках, встановлених законом. Такий правочин є вчиненим з моменту його державної реєстрації» [1]. У контексті аналізу недотримання вимоги про державну реєстрацію правочину варто навести позицію КЦС ВС, який зазначає, що «під державною реєстрацією правочину розуміється офіційне визнання та підтвердження державою факту вчинення правочину. Варто розрізняти форму правочину і його державну реєстрацію. Державна реєстрація правочину не є різновидом його форми» [10]. Більше того, як зазначає В. Крат, «правове значення державної реєстрації полягає в тому, що правочин, який підлягає державній реєстрації, є вчиненим з моменту її проведення. Як наслідок, за відсутності державної реєстрації правочин слід вважати невчиненим». На цьому ж наголошує й І. В. Спасибо-Фатєєва, на переконання якої «державній реєстрації підлягають права, а не правочини. Сфера відносин, правочини в яких згідно із законодавством мають бути зареєстровані, дуже вузька, й така реєстрація не пов'язується ані з чинністю правочину, ані з виникненням права на певні об'єкти, ані з неукладеністю договору. Тобто жодних юридичних наслідків ст. 210 ЦК України нам не дає» [11]. Таким чином, можемо зробити висновок, що в силу законодавчого незакріплення наслідків невиконання вимоги про державну реєстрацію правочину остання пов'язана не з чинністю останнього, а з можливістю визнання його вчиненим, з огляду на що недотримання вимоги про державну реєстрацію не тягне за собою недійсності правочину, а лише унеможливорює визнання його вчиненим у правовому розумінні. Тобто державна реєстрація правочину не є вимогою щодо його форми, а має кваліфікуватися як окрема юридична процедура публічного характеру, яка визначає момент настання юридичних наслідків такого правочину. Зазначене можна продемонструвати на прикладі виникнення речових прав на нерухоме майно за договором, які згідно з ч. 4 ст. 334 ЦК України

виникають з моменту їх державної реєстрації, а невиконання цієї вимоги унеможливорює їх виникнення.

Щодо правових наслідків нікчемності правочинів, вчинених з дефектом форми, зазначимо, що вони знаходять своє закріплення у ст. 216 ЦК України. Так, за загальним правилом, недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. У контексті останнього йдеться про застосування двосторонньої реституції, за якою «кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування» [1]. З огляду на те, що недотримання письмової форми правочину у випадках, визначених законом, має своїм наслідком його нікчемність, а не оспорюваність, то згідно ч. 2 ст. 215 ЦК України визнання такого правочину недійсним у судовому порядку не вимагається, оскільки він вважається недійсним *ipso jure*, тобто в силу прямої вказівки закону. З урахуванням зазначеного цілком закономірними є висновки ВС про те, що «якщо недійсність певного правочину встановлена законом, тобто якщо цей правочин нікчемний, позовна вимога про визнання його нікчемним не є належним способом захисту права чи інтересу позивача. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину» [12]. Крім того, важлива особливість нікчемності правочину як правового наслідку недотримання вимоги щодо його форми полягає в тому, що «нікчемність правочину

має абсолютний ефект, оскільки діє щодо всіх (*erga omnes*). Нікчемний правочин не створює юридичних наслідків, тобто, не зумовлює переходу/набуття/зміни/встановлення/припинення прав ні для кого. Саме тому посилається на нікчемність правочину може будь-хто. Суд, якщо виявить нікчемність правочину, має її враховувати за власною ініціативою в силу свого положення (*ex officio*), навіть якщо жодна із заінтересованих осіб цього не вимагає» [13].

З урахуванням зазначеного можемо виокремити наступні особливості нікчемності як правового наслідку недотримання вимоги щодо форми правочину: 1) правовою підставою для нікчемності правочину є недотримання сторонами вимоги щодо вчинення його у формі, визначеної законом як обов'язкової (форма *ad solemnitatem*). Це стосується як письмової форми, якщо її недодержання тягне за собою нікчемність згідно з нормою закону, так і нотаріального посвідчення, якщо воно передбачене як обов'язкове для дійсності відповідного правочину; 2) нікчемність таких правочинів не потребує встановлення в судовому порядку, оскільки правочин вважається недійсним *ipso jure*, тобто в силу прямої вказівки закону; 3) на нікчемність правочину може посилається будь-яка особа, права чи інтереси якої зачіпає такий правочин, незалежно від того, чи була вона його учасником, а також суд, який зобов'язаний врахувати нікчемність такого правочину за власною ініціативою (*ex officio*) незалежно від того, чи заявляла про це будь-яка із сторін; 4) нікчемний правочин не породжує жодних юридичних наслідків, за винятком тих, що пов'язані з його недійсністю, передусім – зобов'язання сторін до повернення всього одержаного на підставі такого правочину в порядку двосторонньої реституції, передбаченої ст. 216 ЦК України; 5) оскільки наслідком порушення форми *ad solemnitatem* є автоматична недійсність правочину, позов про визнання його недійсним не є належним способом захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Яновицька Г. Б., Кучер В. О. Цивільне право України. Том 1. Навчальний посібник. Львів : «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. URL: http://megalib.com.ua/content/10846_Ymovi_diisnosti_pravochiny_Forma_pravochiny.html (дата звернення: 27.06.2025).
3. Савченко В. О. Правова природа конклюдентних договорів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2022. Вип. 34. С. 98–103.
4. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення: 27.06.2025).
5. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 17.11.2021 № 172/1159/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=101240426&red=1000039937a50dc9ed6c377a9ea0703f9d9c4e&d=5> (дата звернення: 27.06.2025).
6. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу: монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнєцової. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 690 с.
7. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» № 9 від 06.11.2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09#Text> (дата звернення: 27.06.2025).
8. Таш'ян Р. І. Недійсність правочину у цивільному праві України : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.03 ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2024. 353 с.
9. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 09.10.2024 у справі № 523/8621/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=122578774&red=1000031e0514f8e579eded8b714054b29f9b23&d=5> (дата звернення: 27.06.2025).
10. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 17.11.2021 № 172/1159/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=101240426&red=1000039937a50dc9ed6c377a9ea0703f9d9c4e&d=5> (дата звернення: 27.06.2025).
11. Крат В. Недійсність покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів. 2021. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1121250/> (дата звернення: 27.06.2025).
12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04.06.2019 у справі № 916/3156/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/82424016> (дата звернення: 27.06.2025).
13. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 08.02.2023 у справі № 359/12165/14-ц. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=109100591&red=10000325f90aca07114c81170daa8b1d2f6862&d=5> (дата звернення: 27.06.2025).